

1989, TE CSILLAG

Igen, 1989 csoda volt. Hiszen csoda az, hogy egy nagyhatalom vérontás nélkül mond le elfoglalt országokról. Mihail Gorbacsov iránt nemigen voltak hálások az újonnan felszabadult országok. Pedig ő – a kelet-európai szabadság Kutuzovja – szobrot érdemelne. A Szovjetunióban nem lőttek. A román állam ellenben lövette saját polgárait. Ez volt az egyetlen ország, amelyben 1989-ben vér folyt.

Összeesküvésről, várható változásokról évek óta kerengtek hírek. A szabadulást sokan vártuk, – de kevesen bíztak abban, hogy bekövetkezhet. Én sem hittem. Úgy tűnt, eltemették Nagy Imrét és mártírtársait, megnyílt a határ a kelet-németek számára, lehullt a Berlińi Fal, Magyarországon először ünnepelték szabadon az 56-os forradalmat október 23-án. Romániában viszont Pártkongresszust tartottak még 89 novemberében is, és a tömegek, mint mindig, a Ceaușescu-párral hóráztak Bukarestben a Palota téren. Azt hittem, a Szovjetunió meghagy minket enklávénak, mint évtizedeken át sztálinista diktatúrának Albániát.

– Vagy meghalok, vagy kivándorolok, – mondtam november közepén régi kezelőorvosomnak, a nagyszerű és szófukar Olinic professzornak a kolozsvári Klinikán, miután angina pectoris-szal beszállítottak. – Nem bírom tovább.

Mire december elején kijöttem a kórházból, már állt a bál Temesváron, Tőkés László parókiája körül. Nővérehez, régi barátnémhoz naponta át-sétáltam, így értesültem az eseményekről.

December 17-én, vasárnap éjszaka írás közben bekapcsoltam a Szabad Európa Rádiót. Ekkor mondták be a hírekben, hogy lőnek Temesváron. Fullasztó rémület és ujjongó szorítás a mellkasomban. Tudtam, elkezdődött valami ismeretlen és reményteljes dolog. De féltem, vacogtam, hogy megölik Tőkést, hogy elvisznek mindannyiunkat, hogy mindenkit lelőnek, hogy itt nem bír győzni a forradalom.

Keresem 1989 elejét. Kutatom annak kezdetét, amit ma egyszerűen '89-nek vagy A Változásnak vagy felszabadulásnak vagy a diktatúra bukásának nevezünk. Azok számára, akik nem szenvedtek az előző rendszerekben, vagy éppen azok haszonélvezői voltak, ez talán nem volt örömtel-

jes fordulat. De akik szenvedtek a hazugságtól, a közösségi és a személyes szabadság hiányától, a bezártságtól, a tömeggyűlésektől, a besúgóktól, a mindent ellepő jelszavaktól, a víz- és áramszünetektől, a téli gázhiánytól, a végtelen sorban állástól, az országot elöntő mozgalmi és népies giccszenétől, a nemzeti elnyomástól, azok számára részegítő boldogság volt ez a decembervég.

December 21-én délután vonuló tömeg lármája hallatszott be a Széchenyi téri lakás ablakán. A Kelj föl, román-t (Deșteaptă-te române-t) énekeltek, és jelszavakat skandáltak. Hallottam a tiszt felszólítását: Oszolj! Erre újra ének volt a válasz, és kiáltás innen-onnan: Ne lőjete! Titeket is román anya szült! Tisztán hallottam a vezényszót: Foc! (Tűz)... és a jajgatást. Rohantam az előszobajtóhoz, le akartam menni az Astoriához, csatlakozni. Nem baj, ha meghalok, így már nem lehet élni.

Anyám sikoltott a kishabókból: – Ne menj le...! Ne! Nem tudnám elviselni, ha megölnének! Beléptem hozzá, végignéztem Horthy börtönét megjárta, Auschwitzból élve hazakerült, 77 éves anyám pici arcán, rémült tekintetén. – Ne zsarolj! – sziszegtem. – Te sem voltál anyádra tekintettel, amikor beálltál a mozgalomba, és egy remélt világért félig agyonverted magad. – Rájöttem, hogy nincs olyan eszme, amelyért érdemes meghalni – suttogta anyám, évtizedek alatt összetorlódott keserűséggel. – Nincs.

Az ő csalódottsága jobban fájta, mint a magam megsűrűsödött keserve. Őt 1943-ban két hétig naponta verték a szamosfalvi börtönben. Ő igazi vesztes volt, mert hitt a szocializmusban, mert olyasmire tette föl az életét, ami azzal, hogy megvalósult, főként csak szenvedést hozott.

Nyílt arcára, a szemébe néztem, és éreztem: nem vagyok a magam ura. Felelek érte. Rajtam kívül senkije sincsen. Kiabáltunk, őrjöngtem, de aznap nem mentem le.

A belső szobában kilógtattam egy mikrofont az ablakon, rögzítettem a hangokat. Az éneket, a lövéseket. És ahogy a jajgatás után megint feláll, elindul és énekel a tömeg.

(Ezt a szalagot később elkérte Sebesi Imre kollégám egy dokumentumadáshoz. Aztán hogy, hogy nem, véletlenül letörölte az egészet... Ez is része a szabadságnak, a megsemmisítő felejtés?)

Másnap reggel, anyám minden tiltakozása ellenére, mégis elindultam hazulról egy földig érő sporttáskával. – Szükségállapot van – kérlelt anyám. – Nem baj. Kenyeret csak szabad venni... – feleltem.

Az Astoria szálló előtt hatalmas vértócsa fogadott. Olyan volt, mint egy hasra esett vörös palást. Néhányan zavarodottan ténferegtek körülötte, szerették volna, hogy ne legyen ott. Körben virágok heverték, gyertyák égtek, és ortodox szokás szerint egész vekniket helyeztek el, kenyeret a holtaknak. A kenyér és a vér együttes látványa fokozta bennem az irtózatot. Mintha mindez az emberáldozat rítusának természetes képe lenne, és nem a kegyelet gesztusa.

A Főtér felé kanyarodtam. Virágüzletet kerestem, és kenyeret. A boltok zárva, némelyik ablaka beverve, bedeszkázva.

A Főtér déli részén kisebb tó: vér, koponyarepeszek és velődarabok. És virág, gyertya, kenyerek. Megémelyedtem. Körben füstös falak, perzselt szemetesládák. Ekkor még nem sejtettem, hogy az ottani sortűzben, az Egyetemi Könyvesbolt bevert, Ceaușescu-művektől megtisztított kirakata előtt egyik idős technikus kollégám is meghalt. Egy eltévedt golyó végzett a feketére festett bajszú Marin bácsival. Mindezt egy amatőr fénykép-sorozatból tudom: szatyorral a kezében nézte végig a tüntetők és a katonaság találkozását... Mellette állt egy asszony, letérdelt, amikor megértette, mi következik. Végül szokatlan helyen, egy udvar mélyén találtam egy kis virágüzletet. A gerberákat és szegfűket a vértócsa mellé fektettem. Reszketett a gyomrom. A Deák Ferenc utcában, ahol kenyérboltot kerestem, mindenfelől áramlott a tömeg. Elmúlt dél. A Minorita-templom táján hirtelen kicsapódott egy földszinti ablak: Ceaușescu elmenekült egy helikopteren! – ordította valaki előbb magyarul, aztán románul. Rohantam vissza a Főtér felé. A New York (Continental) szálló erkélyére már kitétek egy hatalmas tévét, Mircea Dinescu beszélt. Mircea? Hiszen házi őrizetben van... volt... akkor igaz!, ujjongtam. Iliescu, a korábban kegyvesztettnek tudott politikus is megjelent a képernyőn: a diktátor elmenekült, új időszámítás kezdődik, a tüntetők átvették a hatalmat, jelentette be. Aztán még évekig találgattuk, kik vették át a hatalmat.

Közben megtelt a tér, tízezrek gyűltek össze. Az úttesten dudáló, lyukas román zászlót lengető autók diadalmas körhintája forgott. Mellettem Kriza Ágnes, a nagyszerű énekesnő és a bábszínész Balló házaspár bukkan fel. Mindannyian sírtunk, összecsókolóztunk, idegen emberekkel ölelkeztünk össze, románokkal, magyarokkal lapogattuk egymás hátát, ordítottunk, románosan szólva: nem tudtuk elhinni, hogy vége! vége!

Ma már tudom: ilyen felemelő, győzelmes pillanat csak egyszer és nem minden életben adatik meg. Félelem, ujjongás, lelkesültség és rettegés szúr-

ta a mellkasom. Félsz és a reménykedés. A boldog jövőtől is lehet félni. A győzelem is maga alá temethet.

Olyan volt, mintha véget érne egy állóháború.

Éjjel még a távolból gépfegyverek távoli hangja szűrődött be fürdőszobánk fekete, holdsarlós ablakán. Forradalmárok és „terroristák” tüzeltek egymásra, mint egy hatalmas színjátékban. Romániában több mint ezer ember halt meg az új világért. De a jövő, tudjuk, nem számolja a halottakat.

Januárban – a kiállott izgalmak miatt is – újra el kellett mennem a szófukar Olinic professzorhoz. – Na, még most is ki akar vándorolni? – nézett rám a szemüvege fölött. – Ugye, nem? Látja, a puliszka is robban... – jegyezte meg.

Hirtelen dőlt Kolozsvárra, az egész országba a külföldi, különösen a magyarországi és holland segély. A magyarországi társadalom talán 56 óta nem volt ennyire egységesen segítőkész, mint ekkoriban. És ez volt az egyetlen, néhány röpké hétig tartó időszak életemben, amikor szülőföldemen magyarok és románok fenntartás nélkül, közös örömben és szolidaritásban szót értettek egymással.

'89 kezdete sokgyökerű. És az a folytatása is. Következett a Ceaușescu-per, a kivégzés. A román demokrácia egy justizmorddal és jogtalansággal vette kezdetét. Ezt rossz előjelnek éreztem. Karácsony harmadnapján megszólalt a telefonom, engem kerestek: Most vágtuk le a lehallgató-központban a telefonját... Tudta, hogy lehallgatták?...

De ez már egy másik történet. Ma is megvan a lehallgató-készülék.

1989 januárjában naivan azt hittük: vége a diktatúrának, következik a demokrácia. Egyelőre nem az következett, – de politikai-törvényi-jogi lehetőségei megteremtődtek. Ma már tudom: a demokrácia nem állapot, hanem szüntelen munka és harcos következetesség gyümölcse.

Még történt egy s más, ami kilökött-kilódított addigi életemből. Következtek tavasszal a véres nemzetiségi összecsapások, az úgynevezett „marosvásárhelyi események”. De ekkor már egyre inkább azt éreztem: a demokrácia az aszfalton fénylő délibábként, nagy távolságban szalad előttünk, előlünk.

1993-ban elhagytam Kolozsvárt. Jöjjenek a fiatalok – gondoltam. – A legrosszabbat végigéltem itt, most már politizáljanak ők.

Magyarországon rendszerváltásnak nevezik '89 történelmi pillanatát. Igen, minden megváltozott. És bármilyen kormányok tépik-váltják egymást, mégis, szabad vagyok. Csak így, ebben az emésztő honvágyban és távolságban tudom, kik voltunk, és hogyan éltünk. Lehet, hogy a fordulat

sokak reményeit nem váltotta be. De a remény is változik, és az életen is lehet új fogást találni.

A társadalmi és a személyes szabadságnak nincs emberhez méltó alternatívája.

Egy vallás van a földön: szabadság! – harsogja felénk Petőfi.

Nem lehet egy életen át valaminek a sziklasúlya – egy diktatúra vagy nemzetiségi elnyomás – ellenében élni. 1989 nélkül nem az volnék, aki lettem.

Nem a forradalom, a felszabadulás költészetét dicsérem. Hanem azt, hogy megszabadult, hogy bennem kiderülhetett a költészet.